

Kriittisen diskurssianalyysin uudet haasteet

NORMAN FAIRCLOUGH
MEDIADISKURSSIEN KIMPUSSA

Lancasterin yliopiston lingvistiikan ja englannin kielen laitoksen professori Norman Fairclough luennoi viime kesänä Viron Pyhäjärvellä järjestetyssä ensimmäisessä Pohjoismaiden ja Baltian maiden viestinnän tohtoriopiskelijoiden kesäkouluissa. Luennoillaan Fairclough antoi pohjoismaisille ja balttilaisille opiskelijoille niin teoreettisia kuin käytännön eväitä diskurssianalyysin soveltamisesta.

Faircloughin uusin, pian suomeksikin ilmestynvä kirja *Media Discourse (Miten media puhuu, Vastapaino)* soveltaa kriittistä diskurssianalyysiä uudelle alueelle, poliittisten mediadiskurssien erittelyyn. Kriittisen diskurssianalyysin (CDA) teoriaa Fairclough on kehittänyt aiemmin mm. teoksissaan *Critical Discourse Analysis* (1995), *Discourse and Social Change* (1992) ja *Language and Power* (1989). Nyky-

sin Fairclough tutkii erityisesti poliittisen diskurssin muutoksia Britanniassa toisen maailmansodan jälkeen. Kielitieteilijänä hän ei pysyttele vain omalla reviirillään, vaan tutkii laajemmin yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksia. Hän on myös osallistunut aktiivisesti oman oppialansa kehittämiseen ja tiedepoliittisiin debatteihin Britanniassa.

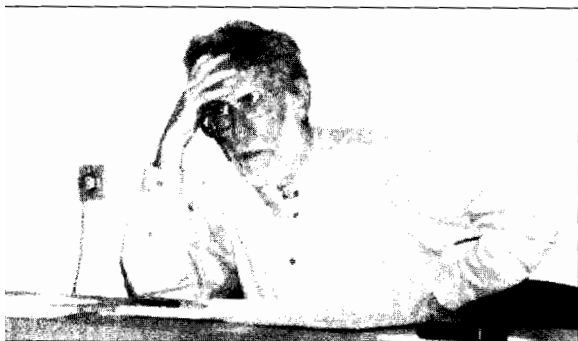
Faircloughin kriittinen diskurssianalyysi yhdistää kolmea erilaista analyysitapaa. Yhtäältä kyse on makrososiologiasta juontuvasta tavasta analysoida sosiaalisia käytäntöjä suhteessa sosiaalisiin rakenteisiin,

toisaalta mikrososiologisesta ajatuksesta, jonka mukaan ihmiset tuottavat sosiaalisia käytäntöjä aktiivisesti yhteisen arkijärjen perusteella ja kolmanneksi lingvistisestä tekstin lähilukuun perustuvasta analyysistä.

Lähestymistavan mukaan tekstit ovat sosiaalisia tiloja, joissa tapahtuu kaksi perustavanlaatuaista, samanaikaista yhteiskunnallista prosessia: maailman havaitseminen ja representointi sekä sosiaalisten suhteiden tuottaminen. Tekstien kaksoisluonnetta korostamalla Fairclough ottaa etäisyyttä (kriittisen) diskurssianalyysin muihin suuntauksiin, esimerkiksi van Dijkiiin tai Potteriin & Wetherelliin, jotka keskittyvät vain ensimmäisen ulottuvuuden, eli kielen ns. ideationaalisen funktion tarkasteluun.

Soveltaessaan kriittistä diskurssianalyysiä mediapuheen erittelyyn Fairclough ei pohjaa analyysiään journalismin teorioihin.

– On toki ongelmallista analysoida mediadiskurssia ilman journalismiteoriaa,

Norman Fairclough

mutta kriittisen diskurssianalyysin lähtökohtana on käsitys kielen yhteiskunnallisuudesta. Toisin sanoen tarkastelen kielen käyttöä yhteiskunnallisena käytäntönä eli teoretisoin näin kielen sosiaalista perustaa, Fairclough perustelee näkemystään.

Kriittisyyden puolustus

Tämän hetken suurimpana haasteena Fairclough näkee kriittisen diskurssianalyysin muokkaamisen paremmin nyky-yhteiskunnan vaatimuksia vastaavaksi.

– Kriittisen diskurssianalyysin juuret ovat 1970-luvulla, se syntyi 1970-luvun tilanteessa vastaamaan ajan haasteisiin ja kamppailuihin. Mutta maailma on muuttunut, yhteiskunta on muuttunut ja teoriatkin ovat muuttuneet. Tästä syystä myös kriittisen diskurssianalyysin teoriaa pitää uudistaa.

Fairclough puolustaa ns. kriittistä teoriaa ja analyysitapaa siihen kohdistuvista hyökkäyksistä huolimatta. Hänen mukaansa kritiikkiä on tullut pääasiassa kahdelta taholta, joilla ei välttämättä ole tekemistä toistensa kanssa: tieteellisestä keskustelusta ns. postmodernin teoreetikoiden parista ja poliittisesta keskustelusta ns. uuden oikeiston piiristä. Tämä puolestaan on johtanut siihen, että monet tutkijat epäröivät käyttää sellaisia käsitteitä kuin valta, ideologia, yhteiskuntaluokka – tai totuudellisuus ja valheellisuus.

Fairclough täsmentää, ettei hän tässä yhteydessä tarkoita kriittisellä teorialla yksinomaan Frankfurtin koulukunnan teoretisointeja vaan puhuu kriittisestä teoriasta geneerisessä mielessä: toisin sanoen mistä tahansa ideologiakriittisestä ja dominanssisuhteiden vaikutuksia käsittelevästä teoriasta. Näkemyksensä Fairclough perustaa siihen, että (frankfurtalaisen) kriittisen teorian syntyy aikoinaan myötävaikuttaneet kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän ristiriitaisuudet ja väärinkäytökset eivät ole kadonneet, eivätkä myöskään ne kapitalistisen yhteiskunnan diskursiiviset käytännöt, jotka aikoinaan synnyttivät kriittisen diskurssianalyysin.

Poststrukturalistisesta ja postmodernista teoretisoinnista nousseeseen ideologiakritiikin kritiikkiin Fairclough vastaa, ettei kriittinen analyysi suinkaan ole analyysin tekijällä olevan etuoikeutettua pääsyä tietoon ja totuuteen. Kun diskursiivisten tapahtumien väitetään toimivan ideologisesti, niiden ei niinkään väitetä (ainakaan ensisijaisesti) olevan valheellisia kuin myötävaikuttavan valtasuhteiden uusintamiseen. Valtasuhteiden analyysin Fairclough haluaa säilyttää nimenomaan alistussuhteiden analyysinä ja kritisoi – ehkä hieman yllättäen – fou-

caultlaista diskursiivista vallan käsitystä tällaisen valta-analyysin laiminlyönnistä. Tähän liittyen hän kritisoi myös yhteiskuntaluokan merkityksen aliarvioimista tuoreissa valta-analyyseissä.

Poliittiset mediadiskurssit

– Tällä hetkellä keskityn tutkimaan erityisesti yhtä yhteiskunnan keskeistä muutostrendiä eli poliittisten diskurssien muuttumista. Toiset puhuvat poliittisen kriisistä eli poliittisen lipumisesta nykyisen sosiaalisen elämän ulkopuolelle, toiset puolestaan puhuvat poliittisuuden painopisteen siirtymisestä yhä enemmän ruohonjuuritason toimintaan ja uusiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin eli siihen, mitä Ulrich Beck kutsuu alapoliitikaksi.

– Poliittisten mediadiskurssien erittelyssä ongelmaksi nousee tietenkin kysymys poliittisuuden määrittelemisestä. Poliittisuuden rajathan voidaan nähdä yhteiskunnallisen elämän rakenteellisena ongelmana. Tukeudun politiikan määritelmässäni David Heldin hedelmälliseen ajatukseen politiikasta erilaisten yhteiskunnallisten järjestelmien välisenä vuorovaikutuksena. Meneillään on jatkuva politiikan rajojen kyseenalaistaminen, mikä näkyy esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan ja valtion suhteissa ja siinä, miten politisoitua muun muassa yksityiselämä on.

– Diskurssianalyttisen luennan mukaan politiikan muuttuvaa luonnetta voidaan kuvailla ja tutkia erilaisten diskurssijärjestysten, jonkin sosiaalisen alueen kielenkäyttötapojen, muutosten kautta. Projektini tarkoituksena onkin avata diskurssianalyttinen näkökulma tähän politiikan muutoksesta käytyyn keskusteluun kysymällä ensinnäkin miten nykyinen diskurssijärjestys on rakenteistunut ja mitkä ovat sen keskeisimmät muutostendenssit. Diskurssijärjestysten ohella on tärkeää tutkia myös niitä yhteiskunnallisia muutostendessejä, jotka liittyvät esimerkiksi poliittisten mediadiskurssien muutoksiin, Fairclough tiivistää tavoitteensa.

Faircloughin mukaan käytännön media-analyysissä on tärkeää erottaa eri tasoisia diskurssijärjestyksiä eli tunnistaa juttujen pääasialliset toimijakategoriat ja äänet. Yleisimmin kyse on ammattimaisesta poliitikosta ja toimittajasta, joita täydentävät erilaiset asiantuntijat kuten yhteiskuntatieteilijät, ympäristöaktivistit tai taloustieteilijät sekä tietysti ns. tavalliset kansalaiset. Jokainen näistä äänistä tuo mukanaan omat diskurssinsa muuttuvaan poliittiseen mediadiskurssiin.

– Muuttuvassa poliittisessa diskurssissa onkin kyse yhtäältä politiikan diskursiivisten käytäntöjen muuttumisesta ja toisaalta politiikan käytäntöjen muuttuvasta representoinnista, Fairclough tähdentää.

Kaupallistuminen ja juttelunomaistuminen

Kirjassaan *Media Discourse* Fairclough puhuu kahdenlaisista toisiinsa nivoutuvista diskursiivisista muutoksista. Mediadiskurssit ovat yhtäältä kaupallistuneet ja toisaalta juttelunomaistuneet.

– Ensinnäkin nousevat esiin markkinoitumisen vaikutukset ja vaatimus joukko- viestinnän viihteellisyydestä. Koska puheen on oltava viihdyttää, julkikset nousevat mediassa keskeiseen asemaan. Tilanne, jossa diskurssit kytkeytyvät jatkuvaan taloudellisen hyödyn laskemiseen ja jossa niitä käsitellään tuotteina siinä missä mitä tahansa muitakin tuotteita, vaikuttaa radikaalisti kieleen.

– Kaupallistumiseen liittyy kiinteästi mediadiskurssien juttelunomaistuminen. Esimerkiksi poliittisen haastattelun genre on sekä juttelunomaistunut että viihteellistynyt. Haastattelu vaikuttaa entistä enemmän kahden yksilön väliseltä keskustelulta, jota höyrytetään huumorilla ja ironialla. Haastattelussa molemmat osa-

puolet pyrkivät esiintymään persoonallisuuksina.

– Kyse onkin julkisen ja yksityisen välisen jännitteen jatkuvasta uudelleen työstämisestä. Kaupallistumista ei voi erottaa jutustelunomaistumisesta, koska juuri laskelmointi viihdyttävyydellä johtaa usein päätökseen, jonka mukaan ohjelmista on tehtävä yhä enemmän juttelun kaltaisia.

Genre ja diskurssi

Tällainen geneeristen rajojen murtuminen nostaa esiin kysymyksen genren ja diskurssin käsitteellisestä erottelusta.

– Genre on kielenkäyttöä tietyn sosiaalisen toiminnan osana, kuten esimerkiksi haastattelutilanteessa. Diskurssilla puolestaan tarkoitan todellisuuden jonkin alueen tietynlaista konstruktiota, Fairclough tiivistää käsitelmärittelyään, mutta nostaa samalla esiin genren käsitteen häilyvyyden.

– Genre voi toki esiintyä erilaisilla yleisyystasoilla, ja tämä on tietysti ongelmallista. En kuitenkaan usko, että ongelma olisi ohitettavissa termiä välttelemällä sen paremmin kuin hiomalla terminologia yksityiskohtaisemmaksi. Genrehän on jatkuvassa muutoksen tilassa.

Faircloughin mukaan medialisoituneen politiikan genret voidaan nähdä keinoon artikuloita yhteen muuttuvat diskurssijärjestykset. Poliitikkojen erityisenä ongelmana on sopeutua jatkuvasti uudenlaisiin genreihin kuten poliittisiin keskusteluihin, puhelinkyselyihin ja uudelleen kontekstualisoituihin genreihin. Samalla tällainen geneerinen monimuotoisuus ja jatkuva muutos vaativat yleisöltä paljon.

– Kysymys reseptiosta nousee esiin entistä enemmän. Kriittisessä diskurssianalyysissä ei voidakaan keskittyä vain tekstiin vaan huomioon on otettava myös esimerkiksi poliittisen diskurssin käytännöt niin tuotannon kuin vastaanotonkin tasolla.

